

УДК 94 (477.75)

ВАЖЕЛІ ЗАОХОЧЕННЯ ГРОМАДСЬКОЇ АКТИВНОСТІ НА ПРИКЛАДІ ВРУЧЕННЯ ЗВАННЯ «ПОЧЕСНИЙ ГРОМАДЯНИН МІСТА» П. І. КИСЛИНСЬКОМУ*Анжеліка Фесенко*

Миколаївський національний університет імені В.О. Сухомлинського
Україна, 54030, м. Миколаїв, вул. Нікольська, 24
e-mail: Likasev@mail.ru

На сьогодні тема «Почесного громадянства міста» не стала предметом комплексного дослідження істориків Півдня України. У кінці ХХ – на початку ХХІ ст. лише окремі аспекти цієї проблеми порушувалися у наукових працях. Цю тему вивчав П.Я. Веселов, який у 1999 р. видав документальну повість «Зірки Севастополя», у котрій із дореволюційних почесних громадян було названо лише Лева Миколайовича Толстого (звання відхилено імператором Миколою ІІ).

Окремі публікації було присвячено Павлу Олександровичу Перелешину та Михайлові Іллічу Казі. У біографічному довідникові П. Ляшука «Герої Севастопольских жнив», що був виданий у 2001 р., почесним громадянином міста названо П.О. Перелешина. Однак, рік присвоєння звання (1876) подано неправильно. В енциклопедичному довідникові м. Севастополя, виданому в 1999 р. Музеєм героїчної оборони та звільнення Севастополя, та у статті І. Дьяконової, почесним громадянином названо М.І. Казі.

У багатьох виданнях є контрверсійні моменти щодо понять «станове громадянство» та «громадянство міста». Так, наприклад, у навчальному посібникові Є.Б. Алтабаєвої почесним громадянином м. Севастополя названо Сіму Осиповича Кефелі, підприємця та громадського діяча, який був почесним громадянином відповідно до свого суспільного становища. Почесним громадянином міста, помилково, було названо і купця, мецената Петра Андрійовича Телятнікова.

Щодо дисертаційних досліджень і монографічної літератури періоду, що аналізуємо (1832-1917 рр.), варто відзначити дисертаційне дослідження, котре було захищено у 2004 р. директором Державного архіву Миколаївської області Ларисою Левченко на тему: «Історія Миколаївського і Севастопольського військового губернаторства 1805-1900 рр.». У 2006 р. Л.Л. Левченко опублікувала монографію, в якій уперше комплексно обґрунтувала причини виникнення військового губерна-

торства; показала адміністративно-територіальний устрій того часу, структуру державного управління у губернаторстві; визначила повноваження військового губернатора та головного командира Чорноморського флоту і портів; розглянула діяльність військових губернаторів у контексті місцевого самоврядування, національних і релігійних груп населення; земельних питань, економічного розвитку та благоустрою міст губернаторства. Однак, проблема присвоєння звання «Почесний громадянин міста» подана у дослідженні окремими фактами і не розкрита комплексно.

Метою публікації є з'ясування процедури присвоєння звання «Почесний громадянин міста» на прикладі життя та діяльності адмірала П.І. Кислинського.

Поставлена мета потребувала підбору, дослідження й аналізу документів, що зберігаються у Російському державному архіві ВМФ м. Санкт-Петербурга. Архівні документи дозволили з'ясувати не тільки невідомі факти з біографії адмірала, але й підтвердили його внесок у розвиток м. Севастополя. Зважаючи на комплексний аналіз фактичного матеріалу стало відомо, за які заслуги Петро Іванович Кислинський одержав високе звання від громади – «Почесний громадянин міста Севастополя».

Петро Іванович Кислинський народився 5 жовтня 1806 р. у Володимирі. П'ятнадцятирічним вступив до Морського кадетського корпусу. В архіві РДА ВМФ зберігся лист Петра Кислинського з проханням про зарахування до кадетського корпусу: «Просит недоросль из российских дворян греко-российского исповедания Петр, Иванов сын. Отец мой родной надворный советник, сын Петров, ныне мне от роду 15 лет, обучившись читать, писать и части арифметики на службу Вашего Императорского Всеподданства никуда еще не определен. А посему всеподданнейше прошу откомендовать меня в Морской кадетский корпус кадетом» [7, арк. 1, 3]. До лис-

та додається свідоцтво про те, що Петро є законним сином Івана Кислинського, і що батько його за дворянським списком належить до Ардатыєвського повіту.

У 1823 р. Петрові Кислинському надають чин мічмана і направляють на Чорноморський флот. З того часу він служить, беручи участь у морських баталіях. Під час російсько-турецької війни виявляє себе винахідливим, кмітливим і безстрашним [6, с. 142].

У роки російсько-турецької війни (1828-1829) П.І. Кислинський є командиром іюлу № 22, канонерського човна «Барсук». За героїзм, виявлений під час морської битви під Варною, був нагороджений орденом Св. Анни 3-го ступеня з бантом. Згодом він одержує орден Св. Володимира 4-го ступеня з бантом. Офіцера відзначили за професійні дії під час захоплення Сизополя та перемогу над військовими кораблями у Фароській затоці [8, с. 34].

У документі РДА МВФ у фондї Канцелярії головного морського штабу є справа, заведена на Петра Кислинського, – це таємний нагляд за поведінкою лейтенанта. З 4 квітня 1826 р. контр-адмірал М.М. Кумані «имеет особый надзор за поведением и усердием в службе лейтенантом 31 экипажа Кислинского командующего канонерской лодкой «Барсук»» [9, арк. 27-27зв.]. Мова йде про те, що ще під час російсько-турецької війни П. Кислинський сказав государеві-імператору, що війна не потрібна (тобто «Неодобрительно высказывался на счет правительства и военных действий») [9, с. 27-27зв.]. Після чого імператор і наказав О.С. Грейгу почати таємний нагляд за лейтенантом. Цю функцію виконував флотський по Севастополю начальник п. Панайоті.

Неодноразово і адмірал Грейг, і флотський Панайоті відправляли листи імператору з відгуками на лейтенанта Кислинського. Ось, наприклад, один з них: «исправный и усердный по службе офицер, а равно свидетельствую о поведении и нравственности его с должною похвалою и в поступках его не замечено ничего предосудительного или позорного» [9, арк. 27-27зв.]. Незважаючи на порядність офіцера і його відданість Батьківщині, все ж таки нагляд за ним продовжувався протягом сімох років. І лише, дякуючи особистому зверненню адмірала М.П. Лазарева до імператора 19 листопада 1833 року, 4 грудня 1833 року таємний нагляд був знятий. Усі документи мали гриф секретності.

Командири та наставники у П. Кислинському не помилилися, пізніше – були нові бої, і

знову лунало це прізвище. У 1831-1832 рр. він брав активну участь у взятті фортеці Геленджик, далі патрулював абхазькі береги. Беручи участь у бойових діях проти горців, у 1834 р. Петро Іванович одержав золоту шаблю «За хоробрість». Службу продовжив на кораблі «Пам'ять Євстафія», а у 1839 р. одержав звання капітан-лейтенанта. До 1842 р. служив в Абхазії і за участь у 18 морських кампаніях був нагороджений орденом Св. Георгія 4-го ступеня [10, арк. 35].

У 1844-1846 рр. П. Кислинський був командиром корвета «Олівуца» в ескадрі віце-адмірала К.Ф. Літке, потім з великим князем Костянтином Миколайовичем брав участь у плаванні Середземним морем. У 1846 р. Петра Івановича нагородили орденом Св. Анни 2-го ступеня та неаполітанським орденом Св. Фердинанда [8, арк. 36].

До Севастополя у 1848 р. Петро Іванович повернувся досвідченим бойовим офіцером. З першого й до останнього дня Кримської війни – з 13 вересня 1854 до 27 серпня 1855 року – перебував у гарнізоні. Спочатку, будучи капітаном 1-го рангу, командував лінійним кораблем «Ягудііл», котрий ще 11 вересня 1854 р. був введений у самий кінець Південної бухти та поставлений на якір лівим бортом до Пересипу. Позиція видалася вигідною, але й небезпечною. 5 жовтня 1854 р. «Ягудііл», успішно змагаючись з англійськими батареями, ще й висадив команду з 75 осіб для допомоги 3-му бастиону, що був майже повністю знищений після вибуху порохового погреба. На жаль, на корабель повернулося лише 25 осіб [5, с. 275].

Після цього англійці звернули на «Ягудііл» особливу увагу. Кожного дня екіпаж вирубував з корпусу розпечені ядра, а одного разу, бомба пробивши ют, розірвалася у каюткомпанії. 11 жовтня корабель вже мав 72 пробоїни, тому залишати його стало небезпечно. Прийшов наказ про те, щоб відводити корабель вдень до Північної сторони, а вночі повертати назад. Однак, 21 лютого 1855 року у корабель влучили дві ракети, одна з яких зруйнувала каюту командира «Ягудііла» [12, арк. 536-670].

Потім П.І. Кислинському наказали командувати батареями на Пересипові третього відділення лінії оборони, які успішно відбили наступ англійців під час штурму 6 червня 1855 р. (сьогодні на цьому місці знаходиться залізничний вокзал і сквер). Того дня П. Кислинського було поранено [5, с. 275].

6 грудня 1854 р. Петро Іванович за заслуги

під час оборони м. Севастополя був нагороджений орденом Св. Володимира 3-го ступеня та призначений флігель-ад'ютантом. 20 липня 1855 р. йому було надано чин контр-адмірала з призначенням фінансової нагороди «на 800 рублей в год на 12 лет» [3, с. 34]. По тому він ще два роки поспіль був командиром 5-ї бригади Чорноморської флотської дивізії.

Після закінчення війни П. Кислинського перевели на нову для нього, бойового моряка, ділянку служби. У травні 1858 р. він був призначений севастопольським комендантом і виконуючим обов'язки військового губернатора. Ці дві посади Петро Іванович обіймав протягом шести років до того часу, поки військове губернаторство не було скасовано. На посаді севастопольського коменданта знаходився до 1873 р. У 1874 р. П.І. Кислинський став адміралом [13, арк. 59, 94].

Після Кримської війни м. Севастополь було остаточно зруйновано. «Відроджувати життя» у ньому (хоча ще досить довгий час його будуть називати «мертвим містом») починає саме Петро Іванович Кислинський. Огляд казенних споруд і доків, підйом суден, що потонули, здійснює міський архітектор М.І. Епінгер; розчищає севастопольські бухти громадянин США Джон Гоуен (Гауен); майнові справи громадян розглядає «комиссия, учрежденная при севастопольском порте...» [14, арк. 165], що досить професійно виконує функційні обов'язки; налагоджується інфраструктура міста; створюється відділення Державного банку; у центрі міста відкриваються невеликі готелі; потреби населення у товарах першої необхідності задовольняють – базар в Артилерійській бухті та невеличкі магазинчики, влаштовані у кількох дерев'яних будинках. Місто Севастополь починає нове життя у Корабельній стороні, Зеленій гірці, куди повертаються матроси у відставці, майстрові, перевізники [16, арк. 165].

Дякуючи далекоглядності та наполегливості Петра Івановича, 24 квітня 1856 р. Кабінетом міністрів було ухвалено установа пароплавного акціонерного товариства для Чорного, Азовського й інших морів, що була названа «Російське товариство пароплавства і торгівлі» (РТПіТ). Товариство, маючи судна, мало змогу займатися транспортуванням різних вантажів і перевезенням пасажирів [19, с. 98]. У 1867 р. на кошти, зібрані моряками, будують пам'ятник флотоководцю, мореплавцю та дослідникові Антарктиди адміралу М.П. Лазареву [17, арк. 83].

Ім'я П. Кислинського пов'язано не лише з

бойовою історією й економічною стратегією розвитку міста, але й з культурним блоком. Очоливши місцеву комісію щодо створення музею Севастопольської оборони, Петро Іванович організував збір добровільних внесків до його фонду. В Огляді за 1869 рік записано, що у музеї зібрано «различные предметы, служащие воспоминанием Крымской кампании, защиты г. Севастополя и его героев, как-то: картины, эстампы, гравюры, карты, оружие и прочее. – Музей помещается в доме, принадлежащем наследникам графа Тотлебена, и содержится на счет дохода с участка земли, в Бердянском уезде, Высочайше пожалованного в собственность музея в 1й день декабря 1869 года» [2, арк. 12; 17]. Експонатами були не лише особисті речі, фотографії, документи учасників захисту, пізніше музей було доповнено картинами художників І. Айвазовського, В. Маковського, Ф. Рубо.

За успішну діяльність на благо м. Севастополя та севастопольців вже у мирні часи на офіційному рівні П. Кислинського нагородили орденами Св. Станіслава 1-го ступеня з мечами, Св. Анни 1-го ступеня з мечами та Білого орла. Вдячні ж севастопольці на засіданні міської Думи 16 травня 1873 року присвоїли йому «за неумомимость и храбрость в период обороны, за труды на благо города, в связи с 50-летним юбилеем» звання почесного громадянина м. Севастополя, що було підтверджено Височайшим наказом [1, арк. 2; 3]. Портрет Петра Івановича, як прийнято у такому випадку, прикрасив зал засідань міської Думи.

Особисте життя Петра Івановича також склалося у м. Севастополі, де він вінчався у 1836 р. у соборній Адміралтейській Миколаївській церкві з Ганною Іванівною Головіною. У процесі історичного пошуку вдалося з'ясувати, що в пам'яті вдячних севастопольців залишилися справи не лише Петра Івановича, але і його дружини – це організація заходів щодо допомоги малозабезпеченим людям; благодійні спектаклі жіночого театального гуртка, що ставилися на імprovізованій сцені напівзруйнованої будівлі Морського зібрання; лотереї з продажу жіночих прикрас, що давали можливість допомагати дітям на різдвяні та великодні свята [4, с. 80].

Помер Петро Іванович Кислинський 17 червня 1880 р. Похований на Братському кладовищі Північної сторони м. Севастополя. Нашадками його могили збережено до сьогодні.

Отже, у ході аналізу фактичного матеріалу зроблено висновки про те, що у кінці XIX – на

початку ХХ ст. присвоєння звання «Почесний громадянин міста» мало певну процедуру, хоча й не було затверджено законодавчо. Звання надавалося за посередництва міської думи через процедуру голосування, а потім затверджувалося імператором. Звання надавалося пожиттєво, його доказом була папка на муаровім підкладі, в яку вкладалися адреса з іменем того, кого нагороджують. Звання надавалося за заслуги перед містом або країною у цілому. Портрети почесних громадян прикрашали зал засідань міської думи. Зважаючи на те, що Петро Кислинський мав усі подані вище заслуги перед містом, тому й був удостоєний звання – «Почесний громадянин міста Севастополя».

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Державний архів автономної республіки Крим, ф.26, оп.1, спр.25982, арк. 2, 3.
2. Державний архів міста Севастополя, ф.15, оп.1, спр.2, арк. 12; спр.4, арк. 11, 17.
3. Закревский Н. Севастополь / Н. Закревский // Морской сборник. – СПб., 1863. – № 6. – 256 с.
4. История Севастополя в лицах: военные и гражданские руководители города и флотов / [Куликов И.И., Кот В.П.,

Крестьянников В.В. и др.]. – Севастополь: Таврия, 2008. – 496 с.

5. Левченко Л.Л. Історія Миколаївського і Севастопольського військового губернаторства (1805-1900) / Л.Л. Левченко. – Миколаїв: Вид-во МДГУ імені Петра Могили, 2006. – 300 с.
6. Российские адмиралы. Биографический словарь / Авт. сост. С.В. Чертопруд. – М.: ООО «Издательство АСТ», 2004. – 746 с.
7. Російський державний архів Військово-морського флоту (РДА ВМФ), ф.432, оп.5, спр.2878, арк. 1-3.
8. Так само, ф.406, оп.3, спр.56, арк. 147.
9. Так само, ф.205, оп.1, спр.2130, арк. 33.
10. Так само, ф.406, оп.3, спр.56, арк. 147.
11. Так само, ф.406, оп.3, спр.56, арк. 36.
12. Так само, ф.920, оп.9, спр.56, арк. 536-670.
13. Так само, ф.920, оп.9, спр.59, арк. 94.
14. Так само, ф.410, оп.2, спр.1529, арк. 165.
15. Так само, ф.920, оп.9, спр.59, арк. 94.
16. Так само, ф.920, оп.9, спр.59, арк. 9.
17. Так само, ф.410, оп.2, спр.1529, арк. 165.
18. Севастополь: Взгляд в прошлое / Сборник научных статей сотрудников Государственного архива г. Севастополя // Сост. В.В. Крестьянников. – Севастополь: ЧП Арефьев, 2006. – 356 с.
19. Шевченко С.М. Деятельность Русского общества пароходства и торговли (РОПиТ) в 1856-1878 годах // Севастополь: Взгляд в прошлое / Сборник научных трудов сотрудников Государственного архива г. Севастополя / Сост. В.В. Крестьянников. – Севастополь: ЧП Арефьев, 2006. – 356 с.

Фесенко Анжеліка *Важелі заохочення громадської активності на прикладі вручення звання «Почесний громадянин міста» П.І. Кислинському*

Статтю присвячено процедурі присвоєння звання «Почесний громадянин міста» у кінці ХІХ – на початку ХХ ст. На прикладі діяльності адмірала П.І. Кислинського автор простежив процедуру присвоєння звання. Предметом дослідження були невідомі факти життя та діяльності адмірала. Визначено вклад Петра Івановича у розвиток м. Севастополя та Півдня України.

Ключові слова: Почесний громадянин, П. Кислинський, місто Севастополь, комендант фортеці, міська дума, Кримська війна

Фесенко Анжелика *Рычаги поощрения гражданской активности на примере вручения звания «Почетный гражданин города» П.И. Кислинскому*

Статья посвящена проблеме присвоения звания «Почетный гражданин города» в конце ХІХ – начале ХХ вв. На примере деятельности адмирала П.И. Кислинского автору удалось проследить процедуру присвоения звания. Предметом исследования стали неизвестные факты из жизни и деятельности адмирала. Определен вклад Петра Ивановича в развитие Севастополя и юга Украины.

Ключевые слова: Почетный гражданин, П. Кислинский, город Севастополь, комендант крепости, городская дума, Крымская война

Fesenko Angelika *The leverages of encouraging civic engagement: the case of awarding the title of «Honorary Citizen of the City» to P.I. Kislinsky*

The article is devoted to the problem of awarding the title of «Honorary Citizen of the City» in the late 19th and early 20th centuries. Using the example of Admiral Kislinsky's activity, the author managed to trace the procedure of bestowing the title. The title was granted for merits before or whole country. Was granted by the petition of city Duma through voting. Was approved by Emperor. The title was granted during receiver's life, the file on moire lining served as a proof, it contained an address and name of receiver. The main hall of city Duma was decorated with portraits of honorary citizens. The subject of the study is some unknown facts about the life and activities of the Admiral. The article highlights the contribution of Peter Ivanovich to the development of Sevastopol and the south of Ukraine. Peter Kislinsky took part in Crimean war, defense of Sevastopol after which as the first commandant was restoring the city after Crimean war. For that he was awarded an honorary citizenship of the. Was opened via documents of Russian state archive of Black Sea fleet in the city of Saint-Petersburg.

Keywords: Honorary Citizen, Peter Kislinsky, Sevastopol city, commandant of the stronghold, the City Council, Brotherhood cemetery

Рецензенти:

Казьмирчук Г.Д., д.і.н., професор
Кринко Є.Ф., д.і.н., професор

Надійшла до редакції 12.06.2017 р.